

Adilcevaz Kazasının İlk Nüfus Sayımı (30 Rebiyülevvel 1252/15 Temmuz 1836)

Zülfiye KOÇAK / Hasan TAŞKIRAN
Yrd. Doç. Dr. – Arş. Gör. / BEÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
zulfiye62@hotmail.com/htaskiran27@gmail.com

Öz

19. yüzyıl, Osmanlı devletinde birçok yenilik ve değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişikliklerden birisi de, ülke genelinde nüfus sayımlarının yapılmasıdır. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmut döneminde 1831 yılında yapılmıştır. Devlet genelinde yapılan nüfus sayımları nüfus yapısının temel özelliklerini belirlemek açısından önemli olduğu kadar yerel anlamda da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS.d koduyla 2792 numarada kayıtlı "*Van Eyaleti, Van Sancağı, Adilcevaz Kazası Müslim Nüfus Defteri*"nin tanıtım ve değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Defterde bulunan mahalle ve köylerinin defterdeki bilgiler doğrultusunda değerlendirilmesi yapılarak bölgenin sosyo-ekonomik durumu ortaya konulmuştur. Defterde, kişilerin özelliklileri (uzun saçlı, kara sakallı, kır sakallı, uzun, müzellef), yaşları ve meslekleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adilcevaz, Nüfus Defteri, Mahalle, Kariye, Arşiv.

The First Census of Adilcevaz Township (30 Rebiyülevvel 1252/15 July 1836)

Abstract

19 th century, many improvements and changes in the Ottoman Empire has been experiencing. One of these changes is census. By the middle of the century with a census was conducted in the entire country. The first modern population census in Otoman Empire was made in 1831, Mahmut the 2nd's era. These changes made throughout the Empire and the census, the state's general population as well as the structure reveals important information on a local basis. About this article we have tried to make the presentation and evaluation in the Prime Ministry Otoman Empire Archives "*Van Eyaleti, Van Sancağı, Adilcevaz Kazası Müslim Nüfus Defteri*" Adilcevaz population Book, under number 2792's. Information in the book, districtand villages have been taken under examination and area's socio-economic state is discussed. The book register there are characteristics of people (long-haired, bearded, black bearded, grey bearded, naturally lacking bearded and tall), their ages and jobs.

Keywords: Adilcevaz, Population Registry, District, Village, Archive.

Giriş

Günümüzde, Bitlis vilayetinin bir kazası olan Adilcevaz, Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alır. Kuzeyinde Bulanık ve Malazgirt ilçeleri, batısında Ahlat ilçesi ve Muş vilayeti, güneybatısında Tatvan ve Bitlis, doğusunda ise Van Gölü ve Erciş bulunmaktadır.

Adilcevaz, tarih boyunca Urartular'dan Osmanlılar'a kadar çeşitli devlet ve hanedanların idaresinde kalmıştır. Adilcevaz isminin nereden geldiğine dair farklı görüşler bulunmakla birlikte en eski isim olan Arcige'nin kazanın baştanbaşa ceviz ağaçları ile dolu olmasından kaynaklı "*Cevizli Vadi*" anlamında "*Vad-ül Cevz*" olarak adlandırıldığı öne sürülmektedir. Arcige ismi zamanla değişim geçirerek Adilcevaz'a dönüşmüştür.¹ Şehir, ilk olarak Ermeni prensliklerinin ve Bizans'ın yönetiminde kaldıktan sonra Hz. Ömer döneminde İyaz b. Ganem'in bu bölgeye yönelik fetihleri neticesinde İslam egemenliğine girmiş; Emeviler ve Abbasiler zamanında da mahalli idareciler vasıtasıyla bu egemenlik devam ettirilmiştir. IX. asrın ikinci yarısından itibaren Abbasi Devleti'nin zayıflamaya başlaması üzerine, Adilcevaz ve bölgedeki diğer bazı şehirler Ermeni Krallıklarına veya Bizans İmparatorluğu'na tâbi olmuştur.² Şehir daha sonra Mervaniler'in eline geçmiştir.³

Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde, Ahlât dışındaki birçok şehir Bizans'a bağlıydı. Adilcevaz 1018 tarihinde Sultan Tuğrul Bey ve Çağrı Beyler döneminde bölgeye yapılan keşif hareketleriyle dikkatleri üzerine çekmiş olsa da, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklu hâkimiyetine girmiştir.⁴

¹ Yöre halkı arasında şehrin ismi ile ilgili farklı hikâyeler söylenmektedir. Özellikle en kabul göreni ise bir aşk hikâyesidir. Hikâyeye göre, *Adil* isminde fakir bir delikanlı, *Cevaz* isminde güzeller güzeli bir kıza sevdalanmış. *Cevaz* da *Adil*'e sevdalanmış. Ama aralarında büyük bir sorun varmış. O da *Cevaz*, soylu, zengin bir ailenin biricik kızıymış. Bir gün *Adil*, *Cevaz*'ı ailesinden istemiş. *Cevaz*'ın babası bu duruma çok sert tepki göstermiş. Kızını vermediği gibi, o andan itibaren görüşmelerini de yasaklamış. Bu durum karşısında geçen her gün, *Adil* ve *Cevaz*'ı daha da kahrediyormuş. Artık buna dayanamayan *Adil*, *Cevaz*'ın evinin karşısındaki tepeden kendisini atmaya niyetlenmiş. Tepede *Adil*'i gören *Cevaz* sevdiğinin niyetini anlamış. O tepenin ucuna doğru yanaşırken var gücüyle "*Adil*" diye bağırması. Kendini boşluğa bırakan *Adil* de sevdiğinin sesini duyunca, "*Cevaz*" diye bağırması *Adil* orada hayatını kaybetmiş. Bunun üzerine ince hastalığa yakalanan *Cevaz* da bir müddet sonra vefat etmiş. İşte iki kişinin bu ölümsüz sevdalarını bilen halk, bu iki sevdalı dünyada kavuşamadı ama bari adları yaşasın diye buraya *Adilcevaz* demişler. Bkz. <http://www.adilevaz.com>, erişim tarihi 15.12.2014.

² Cengiz Alper, *Çeşitli Yönleriyle Van*, (Ankara: 1983), s. 24-25; Nejat Göyünç, "*Van*", *İA*, XIII, (İstanbul: MEB. Yayınları, 1986): 198; M. Halil Yinanç, "*Bitlis*", *İA*, II, (İstanbul: MEB. Yayınları, 1979): 662.

³ Abdürrahim Tufantoz, "*Mervâniler*", *DİA*, XXIX, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004): 230-231; Şerefhan, *Şerefnâme*, (çev. M. Emin Bozarlan, İstanbul: Deng Yayınları 2006), s. 326-327.

⁴ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: 1980), s. 86; Bahaeddin Ögel v.dğr., *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, (Ankara: Boğaziçi Yayınlar, 1986), s. 21.

Adilcevaz, XII. yüzyıl başlarından itibaren Ahlatşahlar (Ermenekşahlar)'ın baş şehri olmuştur.⁵ Selçuklular'dan sonra sırasıyla Eyyûbiler, Moğollar, Timurlular, Rûzegiler (Bitlis hâkimleri hanedanları), Akkoyunlar, Safeviler'in yönetiminde kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi (1533-1535) sonucunda Osmanlı Devleti'ne bağlanmışsa da, bölgede devam eden Safevi-Osmanlı çekişmeleri nedeniyle ancak 1555 Amasya Antlaşması ile tam olarak Osmanlı yönetimine alınabilmiştir.⁶

Adilcevaz Osmanlı egemenliğine alındıktan sonra Ahlat ve Sarısu nahiyeleriyle birlikte sancak statüsü kazanmıştır. Adilcevaz Sancağı, ilk önce Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlanmışken, daha sonra Van Beylerbeyliğine bağlanmıştır.⁷ Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti merkez ve taşra teşkilatında yeni düzenlemeler yaptıktan sonra Adilcevaz, Van Eyaletine bağlı bir Kaza statüsüne getirilmiştir. Adilcevaz 1926'da yapılan idari bir değişiklikle, Ahlat ilçesine bağlı bir nahiye durumuna getirilmiştir. 25 Aralık 1935'te Bitlis'in il olması ile birlikte Adilcevaz, Ahlat'ın bir nahiyesi olarak Bitlis vilayetine bağlanmıştır. 1953'te ise Adilcevaz, Bitlis'e bağlı bir ilçeye dönüştürülmüştür.

1. 2792 Numaralı Adilcevaz Müslim Nüfus Defterinin Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti arazi ve nüfus kayıtlarının tutulmasına büyük bir önem vermiştir.⁸ Devletin geleneksel tahrirleri,⁹ özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda genişleyerek devam etmiş, bu dönem, âdeta *tahrir asrı* olarak kabul edilmiştir. Sayım ve tahrir faaliyetleri, XIX. yy. başlarında nüfus ve temettuat¹⁰ sayımları şeklinde devam etmiştir.¹¹ 1830-1831 tarihlerinden

⁵ Erdoğan Mercil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, (Ankara: TTK Yayınları, 2006), s. 236-237.

⁶ Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, (Ankara: Tamga Yayınları, 1999), s. 1-10; Faruk Sümer, "Ahlât Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, L/197, (Ankara: TTK Yayınları, 1986): 447; Mehmet Demirtaş, "XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Ahlat'ta Demografik Yapı" *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (17-21 Haziran 2008)*, (İstanbul: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2011): 443.

⁷ Kılıç, s. 18-22.

⁸ Türk arşivlerinin en kıymetli hazinesi, devlet geleneğinin otuz-kırk yıl gibi aralıklarla yapılmasını emrettiği nüfus ve arazi tahrirlerinin sonuçlarını gösteren ana defterlerdir. Osmanlı arşivlerinden günümüze intikal eden binlerce defter arasında Tapu-Tahrir Defterleri, imparatorluğun hakiki yapısını, sosyal bünyesini ve kurumlarını ortaya çıkarmakla kalmayıp, bu muazzam devletin yayıldığı ülkelerin de mahallî tarihlerini, kültürel, ekonomik ve sosyal durumlarını aydınlatması bakımından büyük önem taşımaktadır. Tapu-Tahrir Defterleri sayesinde, belirli bir tarihte, imparatorluk dahilindeki her köy ve kasabada mevcut yetişkin erkek nüfusu, baba adları ve yaşları kayıtlı olmak suretiyle, tasarruf ettikleri arazi ve vergi mükellefiyetleriyle birlikte görmektediriz. Bkz.: Ö. Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkân'a Mahsus İstatistik Defterleri", *İFM*, II, (İstanbul: 1940): 20-21.

⁹ Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", *Manas Journal of Social Studies /Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2003).

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz.: Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, LIX/225, (Ankara: TTK Yayınları, 1995): 395-419.

¹¹ İlk modern nüfus istatistikleri de bu dönemde tutulmuştur.

itibaren başlayan modern nüfus sayımlarında, sadece erkek nüfus kaydedilmiştir.¹²

Araştırmamızın temelini oluşturan Adilcevaz Müslim Nüfus defteri, “*Van Eyaleti, Van Sancağı Adilcevaz Kazası Müslim Nüfus Defteri*” ismi ile Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi’nde NFS.d koduyla 2792 numarada kayıtlıdır. Fon kaydında 29 Z 1252 tarihi düşülmüş ise de, muhtevası itibarıyla 30 Rebiyülevvel 1252/15 Temmuz 1836 tarihli, 16 x 44 ölçülerindeki defter 64 sayfa olup 7 (1, 23, 29, 34, 41, 63, 64) sayfası boştur. İkinci sayfası, “*Van Eyaleti dahilinde Adilcevaz kazasında kâin zükûr ehl-i İslâmın tahrîr-i nüfus defteridir...*” ifadesiyle başlamakta ve tarihlendirilmektedir. Bu sayımdan bir yıl önce, 1835’de, Dahiliye Nezareti bünyesinde Ceride-i Nüfus Nezareti’nin kurulması ve sancak merkezlerinde bu nezarete bağlı Defter Nâzirlikleri’nin tesis edilmiş olması; Ahlât kazası 1836 nüfus sayımının gerekçe ve önemini ortaya koymaktadır.¹³ Bu defter, Van Sancağı’nda da bir Defter Nâzirliği’nin kurulmasından sonra, XIX. Yüzyılda Adilcevaz kazasında yapılan ilk nüfus kayıtlarını içermektedir.

Deftere göre, nüfus sayımı ve yazımı görevi Sarı Hasan Efendi’ye verilmiştir. Ayrıca defterde, “*kasaba-i mezbûrde vâki kal’ada müstâhdem olan huddemâtın 1247/1831 tarihinde bâ-fermân-ı âli maaşları tahsîs buyrulmuş müstahfiz ve zâbitanın ve hisâr tâbiriyle zikr olunan kal’a-i mezbûre zâbitânının her birinin hizmetleriyle Âdilcevaz misillû derûn-ı defterde isimleri bâlâsına işaret olundu*”¹⁴ suretinde kaza halkından muhtelif hizmetlere tayin edilen şahısların nüfus bilgilerini de içermektedir.

Adilcevaz’da, kaza merkezindeki mahalleler ve doğrudan merkeze bağlı karyelerin zükûr/erkek nüfusunun kaydında kadîm nüfus tahririne uyulmuş ve defter, hâne esasına göre düzenlenmiştir. Şöyle ki, bir mahalle adının ardından, hâne reislerinden başlamak üzere her hânedeki çocuk ve yetişkin erkeklerin isimleri, varsa sıfat ya da lâkapları, yaşlarıyla birlikte, akrabalık derecelerine göre düzenlenmiş olup, şayet bir memuriyet veya

¹² Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, (Ankara: 1943), s. 11; Osmanlı’da ilk modern nüfus sayımı olarak kabul edilen 1831 sayımı hakkında Enver Ziya Karal’ın bu çalışması, Said Muhib Efendi’nin, *Memâlik-i Mahrusa-yı Şâhâne’de 1247 Senesinde Mevcut Olan Nüfus Defteri* adıyla derlenen 1831 tarihli Nüfus Tahriri’nin yayımından ibarettir). 1831 sayımı, *kazaların nüfus kayıtlarını* temel ölçü kabul etmesi sebebiyle, bugün uygulanan nüfus kayıt sisteminin de temelini oluşturmaktadır 1831 sayımını nüfus hizmetleri bakımından önemli kulan husus, vergiye tâbi ve askerlik hizmetiyle yükümlü erkek nüfusun doğum, ölüm ve nakil gibi nüfus kaydındaki değişikliklerinin takibine yönelik defterlerin tutulmaya başlamasıdır. Fakat, 1831 sayımının beklenen sonuçları vermemesi üzerine, yeni bir nüfus sayımının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu ve bundan 1844’de, özellikle askerî ihtiyaçları dikkate alan yeni bir sayım yapıldığı bilinmektedir. Bkz.: Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *GÜİBFD*, 14/3, (Ankara: 2012): 196-200.

¹³ Çimen, s. 196.

¹⁴ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 2.

muhtelif hizmetle görevlendirilmiş kişiler var ise, bu memuriyet ya da görevin tasrih ve tarihlendirilmesine dikkat edilerek kayıt altına alınmışlardır. Vefat gibi *vukuat* kaydının yanı sıra; gerektiğinde, herhangi bir sebeple nüfus kaydı başka yere nakledilenler, tarih ve bazen gerekçe gösterilerek kırmızı mürekkeple işaretlenmişlerdir.

Her mahalle ve karyede, hânelere numara verilmiş; böylece, hâne sayısını takibe imkân tanınmıştır. Mahalle ve karyelerin imam ve muhtarları ayrıca belirtilmiştir. Şahıs isimleri yazılırken, *sin* kaydıyla, sayım esnasında her ferdin kaç yaşında olduğu gösterilmiştir. Defterde kayıtlı en genç zükûr, 1 aylık; en yaşlısı ise 110 yaşındadır. Her ismin beraberinde, *bin* kaydıyla, *Ahmed bin Ali*, *Abdullah bin Osman* gibi, baba-oğul münasebeti kayıtlara yansıtılmıştır.¹⁵ Baba-oğul arasındaki akrabalık münasebeti kaydedilirken, birden fazla oğul için, *diğer oğlu* ifadesi kullanılmıştır. Aynı hânedeki meskûn akrabalar kaydedilirken, ilgilinin, hâne reisine yakınlığı *biraderi*, *diğer biraderi*, *dâmâdı*, *emmizâdesi*, *kayınbiraderi*, *eniştesi*, *yeğeni* gibi ifadeler kullanılarak, akrabalık bağı beyân edilmiştir.

Bir şahsın fizikî özellikleri *kısa boylu*, *orta boylu*, *uzun boylu*, *kara sakallı*, *kır sakallı*, *sarı sakallı*, *ter bıyıklı*, *çolak*, *topal*, *â'mâ* (gözleri göremeyen), *yeğçeşm* (gözlerinden biri sağlam olan) gibi ifadelerle belirtilmiştir. Ailelere ait lâkaplar varsa bunlar da kayıtlara yansıtılmıştır. Bu kayıtlardan, kazanın demografik hareketliliğini izlemek mümkün olduğu gibi; gerek merkez, gerek tâbi köylerin sosyal, kültürel ve iktisadî durumu hakkında fikir edinmek de mümkün olabilmektedir.

Defter kayıtlarında çocuk ve genç zükûr nüfusun yaşları belirtilirken kullanılan çeşitli ibareler dikkat çekicidir. Bu kayıtlar arasında en fazla dikkat çeken ifade, Arapça bir tâbir olan *şâb-ı emred*¹⁶dir. Bu tâbir, *henüz sakalı ve bıyığı çıkmamış, genellikle 10-20 yaş aralığındaki çocuk ve gençlere* işaret etmiştir. İncelenen defterde geçmeyen fakat aynı tarihlerde benzer defterlerde geçen *kebir* (12 yaş üstü) ve *sagiyr* (0-12 yaş arası) ifadeleri yaşları kategorize etmek amacıyla çalışmada kullanılmıştır.¹⁷ Defterde birbirini takip eden ve aynı özelliği taşıyan şahıslar için benzer ifadelerin tekrarından kaçınılmak için *bu dahî* tabiri kullanılmıştır.

¹⁵ Defterin muhtelif sayfalarındaki nüfus bilgilerinden.

¹⁶ Şemseddin Samî, *Kâmûs-i Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007), s. 761.

¹⁷ Hava Selçuk, "Niğde'de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831)," *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/2, (Fransa: 2013): 1263-1294.

A. ADİLCEVAZ KAZASI MERKEZ MAHALLELERİ

İncelenen 1836 tarihli nüfus defterinde, Adilceviz kazasının toplam 7 merkez mahallesi ve 12 karyesinde sâkin erkek nüfusa yer verilmiştir. Defterdeki sıraya göre, bu tarihte Nefs-i Adilceviz'in mahalleler şunlardır: *Mahalle-i Alacaatlı, Mahalle-i Hızırşah, Mahalle-i Orta, Mahalle-i Çayır, Mahalle-i Der Ahbur, Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun, Mahalle-i Kaleboynu*. Kazaya bağlı köyler ise, *Karye-i Karaşeyh, Karye-i Hasgönerek, Karye-i Uzunkale, Karye-i Âli Ömer, Karye-i Murhus, Karye-i Şeyh Âli, Karye-i Taşkaya, Karye-i Aktepe, Karye-i Ora, Karye-i Hasgönderek, Karye-i Mulhus, Karye-i Arılı*'dir. Adı geçen mahalle ve karyelerin toplam nüfusu, 1.922 zükûr/erkek olarak tespit edilmiştir.

1.Mahalle-i Alacaatlı

Mahalle-i Alacaatlı'da, 65 hânedede 188 zükûr nüfus kayıtlıdır. Bunların 81'i *kebir* (12 yaş üstü) 87'si *sagiyr* (0-12 yaş arası) olup; 16 zükûr için, *şâb-ı emred* (*henüz sakalı ve bıyığı çıkmamış*) ve 44 fevt (ölüm) kaydı mevcuttur. Bu mahallede engelli kişiye tesadüf edilmemiştir. Bilindiği gibi, 1831 modern nüfus sayımı da dahil olmak üzere Osmanlılar'da kadın nüfusu kaydedilmemiştir.¹⁸ Buna rağmen kayıtlı hâne sayısına bakarak, gerek Mahalle-i Alacaatlı, gerek diğer mahalle ve karyelerdeki toplam erkek nüfusunun yanı sıra, kadın nüfusu hakkında da tahminde bulunmak mümkündür.¹⁹

1.1. Mahalle-i Alacaatlı Resmi Görevlileri

Temmuz 1836'da, mahalle imamı *orta boylu, kır sakallı* Cafer Efendi bin Halil adında biri olup; kayıt esnasında 60 yaşındadır. Mahalle muhtarı, *orta boylu, kır sakallı* olarak târif edilen Mustafa bin İbrahim'dir ve kayıt sırasında 46 yaşındadır.

1.2.Mahalle-i Alacaatlı'daki Meslek Gurupları

Mahalle-i Alacaatlı'da erkek nüfusunun 19'i *azeb/azebân*²⁰ olarak 13'ü *müstahfız*²¹ olarak görev yapmaktadırlar.²²

¹⁸ Karal, s. 17, 20.

¹⁹ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 2-6.

²⁰ *Azeb, evli olmayan veya henüz evlenmemiş bekâr erkek* demektir. Osmanlılar'da *Eyalet Askeri*'nden hafif piyadeye de bu isim verilmiştir. Ayrıca, Tersane halkından olan bahriye azebleri ile kalelerin korunmasında istihdam edilen azebkar bulunmaktadır. Bkz.; Midhat Sertoğlu, "Azab", *Osmanlı Tarih Lûgati*, (İstanbul: 1986), s. 26; İdris Bostan, "Azeb", *DİA*, IV, (İstanbul: 1991): 313; Burada bahsi geçenler, Ahlât Kalesi'nin muhafazasında görevlendirilen azablardır.

²¹ Osmanlı askeri teşkilatında, ülke içinde ve sınırlardaki bütün kalelerde muhafaza ve savunma hizmetlerinde görevli askerî guruplar için kullanılmış bir terimdir. Geniş bilgi için, Bkz.: Midhat Sertoğlu, "Müstahfız" *Osmanlı Tarih Lûgati*, (İstanbul: 1986), s. 230; Midhat Sertoğlu, "Redif" *Osmanlı Tarih Lûgati*, (İstanbul: 1986), s. 283.

1.3. Mahalle-i Alacaatlı'daki Vukuat/Vefeyat Kaydı²³

Azeb Neferi, kara bıyıklı, Halid bin Cafer Efendi, 35 yaşında; şab-ı emred, Hamza bin Halid, 14 yaşında; Mehmed bin Halid, 10 yaşında; Orta boylu, ak sakallı, Mehmed bin Şaban, 60 yaşında. *Vecûr Kasaba-i Mezbur*, orta boylu, kara sakallı, Mehmed Şaban bin İsmail, 32 yaşında. Biraderi, kara sakallı, Mehmed Sadık, 30 yaşında; Mustafa bin Osman, 1 yaşında; kısa boylu, kara sakallı, Osman bin Ali, 32 yaşında; Oğlu Mahmud 3 yaşında; Emrullah bin Ahmed 6 yaşında; orta boylu, kır sakallı, İbrahim bin Sadık, 57 yaşında; Sadık bin Hüseyin, 6 yaşında; Berad bin Hüseyin, 4 yaşında; Nadir bin Mehmed, 4 yaşında; müstahfız, uzun boylu, sarı bıyıklı, Derviş bin Ömer, 23 yaşında; orta boylu, ter bıyıklı, Abdülkerim bin Ahmed, 24 yaşında; Mehmed bin Hurşid, 5 yaşında; orta boylu, ak sakallı İbrahim bin Veyadanlı, 63 yaşında; şab-ı emred, Ahmed bin Hasan, 12 yaşında; Mehmed Şerif bin Hasan, 6 yaşında; Kutüs bin Hasan, 4 yaşında; azeb, orta boylu, kır sakallı Osman bin Süleyman, 52 yaşında; Abdullah bin Osman, 8 yaşında; Yusuf bin Osman, 9 yaşında; orta boylu, ak sakallı Ahmed bin Osman, 70 yaşında; orta boylu, ak sakallı Numan bin Ebubekir, 60 yaşında; Mustafa b. Derviş, 6 yaşında; azeb, orta boylu, sarı sakallı, Yusuf bin Hasan, 33 yaşında; Ahmed bin Halil, 6 yaşında; müstahfız, ak sakallı Hasan bin Mustafa, 60 yaşında; müstahfız, orta boylu, ak sakallı, Mehmed bin Süleyman, 60 yaşında; müstahfız, orta boylu, sarı sakallı, Süleyman bin Ebubekir, 43 yaşında; şab-ı emred Mustafa bin Osman, 13 yaşında; orta boylu, kır sakallı, Cafer bin Mahmud, 50 yaşında; Ahmed bin Mehmed, 3 yaşında; Sadık bin Mehmed, 2 yaşında; Musa bin Ömer, 5 yaşında; azeb, orta boylu, kara sakallı Mehmed bin Kaplan, 34 yaşında; Hasan bin Mehmed, 1 yaşında; biraderi, kara sakallı, Süleyman bin Kaplan, 31 yaşında; azeb, orta boylu, kara sakallı, Cafer bin İsmail, 35 yaşında; kara sakallı, Mehmed bin Dede Avni, 40 yaşında; Hasan bin Dede Avni, 3 yaşında; Ömer bin Ahmed, 8 yaşında.²⁴

2. Mahalle-i Hızırşah

Defterde kayıtlı ikinci mahalle, Mahalle-i Hızırşah'dır. Hızırşah Mahallesi'ndeki, 95 hânede 217 erkek nüfus kaydedilmiştir. Bunların 119'si *kebir* (12 yaş üstü), 73'i *sağiyir* (0-12 yaş arası) olmakla beraber; toplam nüfusun 25'i *şâb-ı emred* sıfatıyla kayıtlıdır. Fizikî bakımdan 4 *yekçeşm* (tek gözü gören), 1 *amâ* ve 1 *topal* şeklinde engelliler bulunmaktadır. Mahallenin vukuat kaydında, 52 ölüm (*fevt*) vak'ası tespit edilmiştir.²⁵

²² Meslek adı altında tespit etmiş olduğumuz gruplar için defterin ilk sayfasında, bu mesleklerin kal'a-i mezburde istihdam edilen zâbita ve neferler olduğu belirtilmiştir. Bkz.; BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 2.

²³ Defterde kayıtlı olan fevt (ölüm) listesini örnek olması açısından ilk sıradaki Mahalle-i Alacaatlı kaydını vermeye uygun gördük. Diğer mahallelerin bu kayıtlarını sadece sayısal veri olarak mahalle tanıtımı içerisinde vereceğiz.

²⁴ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 2-6.

²⁵ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 7-10.

2.1. Mahalle-i Hızırşah Resmi Görevlileri

Mahalle muhtarı 30 yaşında, kara sakallı Abdurrahman bin El-seyyid Hasan'dır. Mahalle imamı 60 yaşında, orta boylu, ak sakallı Osman bin Osman'dır. Mahallenin sonraki muhtarı ise 30 yaşındaki kara sakallı Rasim bin İbrahim'dir.

2.2. Mahalle-i Hızırşah'daki Meslek Gurupları

Mahalle halkından 7'si *azeb*, 8'zi *müstahfız*, 5'i *eşkinci*²⁶olarak tayin edilmişlerdir.

3. Mahalle-i Orta

119 hânedan ibaret olan Mahalle-i Orta'da, 304 zükûr/erkek nüfus sayılmıştır. Kaydedilen erkek nüfusun 167'si *kebir* (12 yaş üstü); 103'si *sağiyir* (0-12 yaş arası) olup; bunlardan başka, 34 zükûr, doğrudan *şâb-ı emred sıfatıyla* yazılmıştır. Mahalle imamı ve muhtardan başka; meslek gurupları arasında *azeb*, *müstahfız*, *süvari*, *türbedar* ve *hatib* kaydedilenler de mevcuttur. Yine mahallede Fizikî bakımdan 3 *yekçeşm* (tek gözü gören), 1 *amâ*, 1 *topal* ve 1 *alil* (zihinsel engelli) şeklinde engelliler bulunmaktadır. Deftere göre mahallenin *vukuat/vefayat* yani fevt (ölüm) kaydı, 56'dır.²⁷

3.1. Mahalle-i Orta Resmi Görevlileri

Mahallenin imamı orta boylu, ak sakallı Abdüllatif Efendi bin Abdurrahman olup, 65 yaşındadır. Ayrıca defterde iki muhtar kayıtlıdır. Muhtar-ı evvel, Kıranluoğlu, orta boylu, kır sakallı, Bilal bin İsmail olup 50 yaşındadır. Muhtar-ı sani ise yine 50 yaşında olup, uzun boylu, kır sakallı Hüseyin bin Hasan'dır.

3. 2. Mahalle-i Orta'daki Meslek Gurupları

Mahalledeki zükûr nüfustan 5'i *azeb*, 19'u *müstahfız*, 2'si *hatib*, 1'i *süvari*, 1'i *türbedar*, olarak görev yapmaktadırlar.

4. Mahalle-i Çayır

51 hânedan meydana gelen Mahalle-i Çayır'da sâkin zükûr/erkek nüfus, 152'dir. Bu nüfusun 79'u *kebir* (12 yaş üstü), 52'i *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 21'i *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Erkek nüfustan 1'i *topal*,

²⁶ Osmanlılar'da sefere çıkan askerler için kullanılan bir terim. "Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek" anlamındaki eşmek fiilinden yapılan eşkin (eşkün) kelimesi "çabuk yürüyüştü at" demektir. "Atlı postacı" veya "yolcu" mânasına gelen eşkin ise terim olarak sipahilerin ve bazı geri hizmet birliklerinin sefere katılanları hakkında kullanılırdı. Ayrıca fermanları bir yere ulaştırınlara da eşkin denirdi. Bkz; Abdülkadir Özcan, "Eşkinci," *DİA*, XI, (İstanbul: 1995): 469-471.

²⁷ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 12-17.

2'si *â'mâ'*dir. Defter kaydından, mahallede toplam 34 *ölüm (fevt)* tespit edilmektedir.²⁸

4.1. Mahalle-i Çayır Resmi Görevlileri

Mahalle imamı kara sakallı, Mustafa bin Abdurrahman olup, 35 yaşındadır. Mahallede iki muhtar ismi zikredilmektedir. Muhtar-ı evvel orta boylu, kır sakallı, Abdullah bin Ahmed 65 yaşındadır. Muhtar-ı sani ise Ahmed bin Osman olup, 21 yaşındadır.

4.2. Mahalle-i Çayır'daki Meslek Gurupları

Mahalle-i Çayır için defterde kayıtlı olan erkek nüfusun 9'u *müstahfız*, 6'sı *azeb*, 1'i *azeb ağası* ve 1'i *mukayyid'*dir.

5. Mahalle-i Der Ahbur

82 hânedan meydana gelen Mahalle-i Der Ahbur'da sâkin zükûr/erkek nüfus, 239'dur. Bu nüfusun 113'ü *kebir* (12 yaş üstü), 102'i *sağiyır* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 24'ü *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Erkek nüfustan 1'i *alil*, 2'si *â'mâ'*dir. Defter kaydından, mahallede toplam 67 *ölüm (fevt)* tespit edilmektedir.²⁹

5.1. Mahalle-i Der Ahbur Resmi Görevliler

Mahalle imamı, orta boylu, kır sakallı, Mehmed bin Davud, 50 yaşındadır. Muhtar-ı evvel ter bıyıklı, Cafer bin Hüseyin, 20 yaşında olup; muhtar-ı sani, uzun boylu, kumral sakallı, Abdullah bin Osman, 35 yaşındadır.

5.2. Mahalle-i Der Ahbur'daki Meslek Gurupları

Mahallede kayıtlı erkek nüfustan 14'ü *azeb'*dir.

6. Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun

Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun'da, 66 hânedede 188 zükûr nüfus sayılmıştır. Bunların 98'i *kebir* (12 yaş üstü) 70'i *sağiyır* (0-12 yaş arası) olup; 20 zükûr için, *şâb-ı emred* kaydı mevcuttur. Erkek nüfustan 1'i *â'mâ'*dir. Defter kaydından, mahallede toplam 27 *ölüm (fevt)* tespit edilmektedir.³⁰

6.1. Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun Resmi Görevliler

Mahalle imamı orta boylu, kır sakallı, Hacı Derviş bin Süleyman, 50 yaşındadır. Muhtar-ı evvel, orta boylu, kumral sakallı, Sadık bin Mustafa 30 yaşında iken, mutar-ı sani orta boylu, ak sakallı, Mustafa bin Kör Ali, 60 yaşındadır.

6.2. Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun'daki Meslek Gurupları

²⁸ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 19-22.

²⁹ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 24-28.

³⁰ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 30-33.

Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun için defterde kayıtlı olan erkek nüfusun 3'ü *müstahfiz*, 17'si *azeb*, 2'si *eşkinci*'dir.

7. Mahalle-i Kale Boynu

68 hânedan meydana gelen Mahalle-i Kale Boynu'nda sâkin zükûr/erkek nüfus, 200'dir. Bu nüfusun 94'ü *kebir* (12 yaş üstü), 82'i *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 24'ü *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Erkek nüfustan 1'i *topal*, 1'i *yekçeşm*, ve 1'i *meczub*'dur; Defter kaydından, mahallede toplam 39 *ölüm (fevt)* tespit edilmektedir.³¹

7.1. Mahalle-i Kale Boynu Resmi Görevliler

Mahallenin imamı orta boylu, kara sakallı, Beşir bin Süleyman, 33 yaşındadır. Muhtar-ı evvel, Süleyman bin Hasan, 27 yaşındayken, Mutar-ı sani orta boylu, kır sakallı, Mehmed bin Mehmed, 50 yaşındadır.

7.2. Mahalle-i Kale Boynu 'ndaki Meslek Gurupları

Mahalledeki zükûr nüfustan 4'ü *azeb*, 6'sı *müstahfiz*, 5'i *hisar*, 1'i *süvari*, 1'i *türbedar*, olarak kaydedilmiştir.

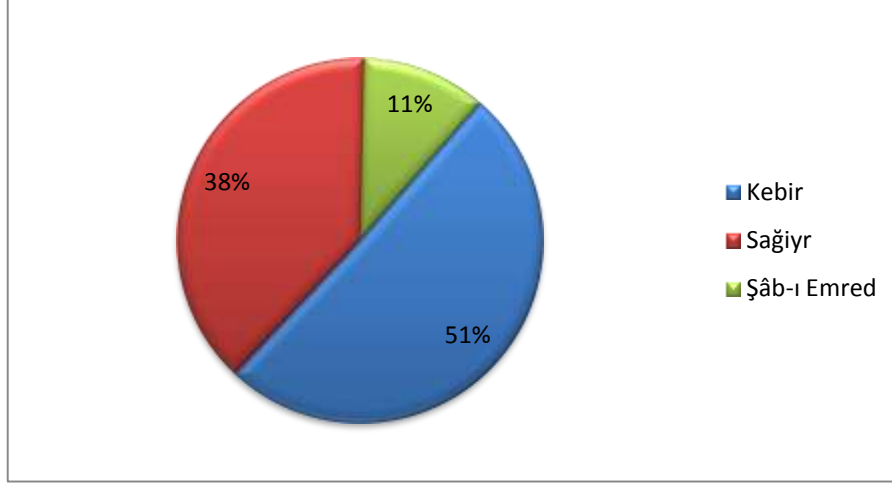
Tablo-1: Adilcevaz Kazası Merkez Mahalleleri Zükûr/Erkek Müslim Nüfusu

<i>Mahalle Adı</i>	<i>Hâne Sayısı</i>	<i>Kebir Nüfus</i>	<i>Sağiyir Nüfus</i>	<i>Şâb-ı Emred</i>	<i>Toplam</i>
Mahalle-i Alacaatlı	65	81	87	16	184
Mahalle-i Hızırşah	95	119	73	25	217
Mahalle-i Orta	119	167	103	34	304
Mahalle-i Çayır	51	79	52	21	152
Mahalle-i Der Ahbur	82	113	102	24	239
Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun	66	98	70	20	188
Mahalle-i Kale Boynu	68	94	82	24	200
Toplam:					1.484

³¹ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 35-38.

Tablo-2: Adilcevaz Kazası Merkez Mahallelerin Erkek Nüfusu Yaşlara Göre Dağılımı

Tablo-3: Adilcevaz Kazası Merkez Mahallelerinde Meslek Gurupları

Mahalle Adı	Muhtar	İmam	Mukayyid	Azeb	Hisar	Müşahhiz	Eşkinci	Sırtarı	Hattı	Türbedar	Toplam
Mahalle-i Alacaatlı	1	1	-	19	-	13	-	-	-	-	34
Mahalle-i Hızırşah	2	1	-	7	-	8	5	-	-	-	23
Mahalle-i Orta	2	1	-	5	-	19	-	1	2	1	31
Mahalle-i Çayır	2	1	1	7	-	9	-	-	-	-	20
Mahalle-i Der Ahbur	2	1	-	14	-	-	-	-	-	-	17
Mahalle-i Dekis Ma Kala-i Derun	2	1	-	17	-	3	2	-	-	-	25
Mahalle-i Kale Boynu	2	1	-	4	5	6	-	1	-	1	20
Toplam											Görevli: 170

B. ADİLCEVAZ KAZASI'NA BAĞLI KARYELER

1. Karye-i Kara Şeyh

Defterde kaydedilmiş olan ilk Karye-i Kara Şeyh’de 23 hânede mevcut 67 zükûr/erkek nüfus sayılmıştır. Bu nüfusun 33’ü *kebir* (12 yaş üstü), 21’i *sağiyir* (0-12 yaş arası)’dir. Bunlardan 12’si *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Erkek nüfustan 1’i *topal* olup; muhtar, imam dışında sadece 1 tane *türbedar* bulunmaktadır. Deftere, 11’nin *vefat* (*fevt*) bilgisi not edilmiştir.³²

1.1. Karye-i Kara Şeyh Resmi Görevliler

İmam, *orta boylu, bıyıklı*, Abdulkadir bin Mustafa olup 27 yaşındadır. Karyenin muhtarı *orta boylu, kır sakallı*, Hüseyin bin Mehmed ise 55 yaşındadır.

2. Karye-i Hasgönerek

Bu karyede, 18 hânede 37 erkek nüfus kaydedilmiştir. Nüfusun, 30’u *kebir* (12 yaş üstü), 3’ü *sağiyir* (0-12 yaş arası)’dir. Bunlardan 4’ü *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Karyede, imam ve muhtar dışında 2 tane *müstahfiz* bulunmaktadır. Sadece 1 *fevt* (*ölüm*) kaydedilmiştir.³³

2.1. Karye-i Hasgönerek’deki Resmi Görevliler

Karyenin muhtarı, *orta boylu, kara bıyıklı*, Yusuf bin Ömer, 50 yaşında iken imam *orta boylu, kara sakallı*, Hüseyin bin Ali 40 yaşındadır.

3. Karye-i Uzun Kale

Karye, 22 hânede 60 zükûr/erkek bulunmaktadır. 31’i *kebir* (12 yaş üstü), 26’sı *sağiyir* (0-12 yaş arası)’dir. Bunlardan 3’ü *şâb-ı emred*’dir. Kayıtlarda, 1 *topal* olup; 8 tane *fevt* (*ölüm*) bulunmaktadır. Bu karyede imam, muhtar ve diğer görevliler belirtilmemiştir.³⁴

4. Karye-i Ali Ömer

Bu karyede, 7 hânede 24 kişi bulunup; Nüfusun, 15’i *kebir* (12 yaş üstü), 8’i *sağiyir* (0-12 yaş arası)’dir. Bunlardan 1’i *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Resmi görevlilerden 1 muhtar ve 1 *eşkinici* olup; *fevt* (*ölüm*) kaydı bulunmamaktadır.³⁵

4.1. Karye-i Ali Ömer Resmi Görevliler

Karyenin muhtarı *orta boylu, aksakallı*, Şeyh Hasan bin Şeyh Nebi olup; 70 yaşındadır.

³² BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 48-50.

³³ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 50.

³⁴ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 50-51.

³⁵ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 52-53.

5. Karye-i Murhus

Karye-i Murhus'da 5 hânedede 10 zükûr/erkek nüfus kaydı bulunmaktadır. Nüfusun, 8'i *kebir* (12 yaş üstü), 2'si *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Resmi görevliler ve *fevt* (ölüm) kaydı bulunmamaktadır.³⁶

6. Karye-i Şeyh Ali

Karye-i Şeyh Ali'de 9 hânedede 30 zükûr/erkek nüfus kaydı bulunmaktadır. Nüfusun, 14'ü *kebir* (12 yaş üstü), 12'si *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 4'ü *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Karyede resmi görevliler ve diğer meslek gurupları belirtilmemiş olup, 4 *fevt* (ölüm) kaydedilmiştir.³⁷

7. Karye-i Taşkaya

Bu karyede 42 hânedede 133 zükûr/erkek nüfus kaydı tutulmuş olup, nüfusun, 57'i *kebir* (12 yaş üstü), 64'ü *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 12'si *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Erkek nüfustan 2'si *âmâ*, 1'i *yekçeşmdir*. Resmi görevlilerden sadece muhtarın kaydı yapılmıştır. Karyede 3 *fevt* (ölüm) bulunmaktadır.³⁸

7.1. Karye-i Taşkaya Resmi Görevliler

Karyenin muhtarı, *orta boylu, ak sakallı*, Şeyh Şaban bin Abdullah, 70 yaşındadır.

8. Karye-i Aktepe

Bu karyede 14 hânedede 43 zükûr/erkek nüfus kaydı tutulmuş olup nüfusun, 20'si *kebir* (12 yaş üstü), 19'u *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Bunlardan 6'sı *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Karyede bir kişi *âmâ*'dir. Görevli olarak 1 muhtar ve 1 de *eşkinci* olup, 6 *fevt* (ölüm) kaydı bulunmaktadır.³⁹

8.1. Karye-i Aktepe Resmi Görevliler

Karyenin muhtarı, *orta boylu, kıvr sakallı*, Yusuf bin Nebi, 45 yaşındadır.

9. Karye-i Ora

3 hânedede 14 erkek kaydedilmiştir. Karyede görevli olarak sadece muhtar kayıtlı olup, *fevt* (ölüm) kaydı bulunmamaktadır.⁴⁰

9.1. Karye-i Ora Resmi Görevliler

Karye muhtarı, *uzun boylu, kara sakallı*, Eyyüb bin Abdullah, 38 yaşındadır.

10. Karye-i Hasgönderek

³⁶ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 53.

³⁷ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 53-54.

³⁸ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 55-57.

³⁹ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 58-59.

⁴⁰ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 60.

Bu karyede 6 hânedede 11 zükûr/erkek nüfus kaydı tutulmuş olup, Nüfusun, 10'u *kebir* (12 yaş üstü), 1'i *sağiyir* (0-12 yaş arası)'dir. Resmi görevli olmayıp, 2 *fevt* (ölüm) kaydı bulunmaktadır.⁴¹

11. Karye-i Mulhus

Karyede sadece 3 hânedede 4 erkek nüfusu olup, 1 *fevt* (ölüm) kaydı tutulmuştur.⁴²

12. Karye-i Arılı

Karyede 2 hânedede 5 erkek nüfusu olup, 4'ü *kebir* (12 yaş üstü), 1'i *şâb-ı emred* kaydıyla gösterilmiştir. Resmi görevli ve *fevt* (ölüm) kaydı bulunmamaktadır.⁴³

Tablo-4: Adilcevaz Kazası Karyelerindeki Zükûr/Erkek Müslim Nüfusu

<i>Karye Adı</i>	<i>Hâne Sayısı</i>	<i>Kebir Nüfus</i>	<i>Sağiyir Nüfus</i>	<i>Şâb-ı Emred</i>	<i>Toplam</i>
Karye-i Kara Şeyh	23	34	21	12	67
Karye-i Hasgönerek	18	30	3	4	37
Karye-i Uzun Kale	22	31	26	3	60
Karye-i Ali Ömer	7	15	8	1	24
Karye-i Murhus	5	8	2	-	10
Karye-i Şeyh Ali	9	14	12	4	30
Karye-i Taşkaya	42	57	64	12	133
Karye-i Aktepe	14	20	17	6	43
Karye-i Ora	3	5	7	2	14
Karye-i Hasgönderek	6	10	1	-	11
Karye-i Mulhus	3	4	-	-	4
Karye-i Arılı	2	4	-	1	5
Toplam:					438

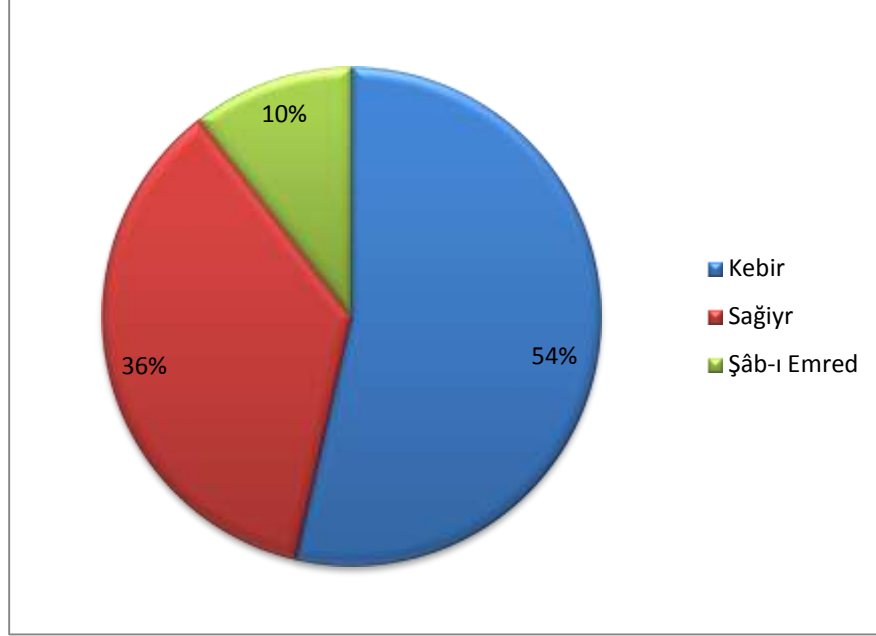
⁴¹ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 60-61.

⁴² BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 61.

⁴³ BOA, NFS.d, nr. 2792, s. 62.

Tablo-5: Adilcevaz Kazası Karyelerinin Erkek Nüfusu Yaşlara Göre Dağılımı

Tablo-6: Adilcevaz Kazası Karyelerindeki Meslek Gurupları

Karye Adı	Muhtar	İmam	Müstahfız	Eşkinci	Türbedar	Toplam
Karye-i Kara Şeyh	1	1	-	-	1	3
Karye-i Hasgönerek	1	1	2	-	-	4
Karye-i Uzun Kale	-	-	-	-	-	-
Karye-i Ali Ömer	1	-	-	1	-	2
Karye-i Murhus	-	-	-	-	-	-
Karye-i Şeyh Ali	-	-	-	-	-	-
Karye-i Taşkaya	1	-	-	-	-	1
Karye-i Aktepe	1	-	-	1	-	2
Karye-i Ora	1	-	-	1	-	2
Karye-i Hasgönderek	-	-	-	-	-	-
Karye-i Mulhus	-	-	-	-	-	-
Karye-i Arılı	-	-	-	-	-	-
Toplam:						14

Sonuç

Çalışmaya konu olan, “*Van Eyaleti, Van Sancağı Adilcevaz Kazası Müslim Nüfus Defteri*”, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, NFS.d koduyla, 2792 numarada kayıtlıdır. Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin, 1836 yılında Adilcevaz Kazası Müslüman erkek nüfusu; gerek sayı, gerek kayıtlı şahısların yaşları, belirleyici fizikî özellikleri (meselâ özürlüler), meslekleri ve vefat edenlerin ölüm kayıtları birlikte tespit edilmiştir. İncelenen defterin Müslim nüfus defteri olmasından dolayı ayrıca çok kullanılan isimler adıyla bir tablo vermektten kaçınılmıştır. Bunun yanı sıra, elde edilen bütün veriler, ayrı başlıklar altında toplanan tablo, istatistik ve grafiklerle de gösterilmeye çalışılmıştır.

Coğrafi konumu sebebiyle yüzlerce yıldan bu yana iskân sahası olarak büyük ilgi gören Adilcevaz, idarî statüsü bakımından, 1836 ‘da 7 mahalle ve 12 karyede, toplam 1.922 Müslüman zükûr/erkek nüfusa sahip bir kaza merkezidir. Aynı tarihte, merkez mahalle ve tâbi karyelerde çeşitli meslek gruplarına rastlanmakla beraber; devletin mülkî teşkilâtlanması gereği, kaza merkezinde mütesellim, her mahalle ve köyde imam ve muhtar gibi resmi görevliler bulunmaktadır.

Osmanlı coğrafyasında askerlik ve vergi yükümlülüğünden imtina eden bir kısım erkek nüfusla birlikte, konar-göçer toplulukların tahririndeki aksamalar dikkate alınacak olursa; ülke genelinde, sayımı yapılamayan bir miktar *gizli mektûm nüfusun* mevcudiyeti de âşikârdır. Aynı gerekçeyle, yukarıda ifade edilen rakamlar, Adilcevaz’ın 1836 yılı gerçek nüfusundan nispeten az olmalıdır. Bununla birlikte, makalenin, ülkemizde şehir tarihi ve yerel tarih alanında yapılacak araştırmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri:

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA) (İstanbul):

Nüfus Defterleri (NFS.d): nr. 2792.

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri:

Alper, Cengiz, *Çeşitli Yönleriyle Van*, Ankara: 1983.

Barkan, Ö. Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan'a Mahsus İstatistik Defterleri", *İFM*, II, (1940): 20-21.

Bostan, İdris, "Azeb", *DİA*, IV, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991): 312-313.

Çimen, Adnan, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *GÜİBFD*, 14/3, (2012): 183-216.

Demirtaş, Mehmet, "XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Ahlat'ta Demografik Yapı" *IV. Uluslar arası Van Gölü Havzası Sempozyumu (17-21 Haziran 2008)*, (İstanbul: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2011): 442-447.

Göyünç, Nejat, "Van", *İA*, XIII, (İstanbul: MEB. Yayınları, 1986): 198

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: 1943.

Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, LIX/225, (1995): 395-419.

Kılıç, Orhan, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Ankara: Tamga Yayınları, 1999.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları, 2006.

Özdeğer, Mehtap, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", *Manas Journal of Social Studies/Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2003): 1-13.

Ögel, Bahaeddin, Hakkı Dursun Yıldız, vd., *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara: Boğaziçi Yayınları, 1986.

Özcan, Abdülkadir, "Eşkinci," *DİA*, XI, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995): 469-471.

Sertoğlu, Midhat, "Azab", *Osmanlı Tarih Lûgatı*, (İstanbul: 1986): 26.

Sertoğlu, Midhat, "Hisar Eri", *Osmanlı Tarih Lûgatı*, (İstanbul: 1986): 152.

Sertoğlu, Midhat, "Müstahfız", *Osmanlı Tarih Lûgatı*, (İstanbul: 1986): 230.

- Sertoğlu, Midhat, “Redif”, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, (İstanbul: 1986): 283.
- Selçuk, Hava, “Niğde’de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831),” *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/2, (2013): 1263-1294.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.
- Şerefhan, *Şerefnâme*, çev. M. Emin Bozarıslan, İstanbul: Deng Yayınları 2006.
- Tekin, Rahmi, *Ahlat Tarihi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2000.
- Yinanç, M. Halil, “Bitlis”, *İA*, II, (İstanbul: MEB. Yayınları, 1979): 661-664.
- Tufantoz, Abdürrahim “Mervânîler”, *DİA*, XXIX, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004): 230-232.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: 1980.

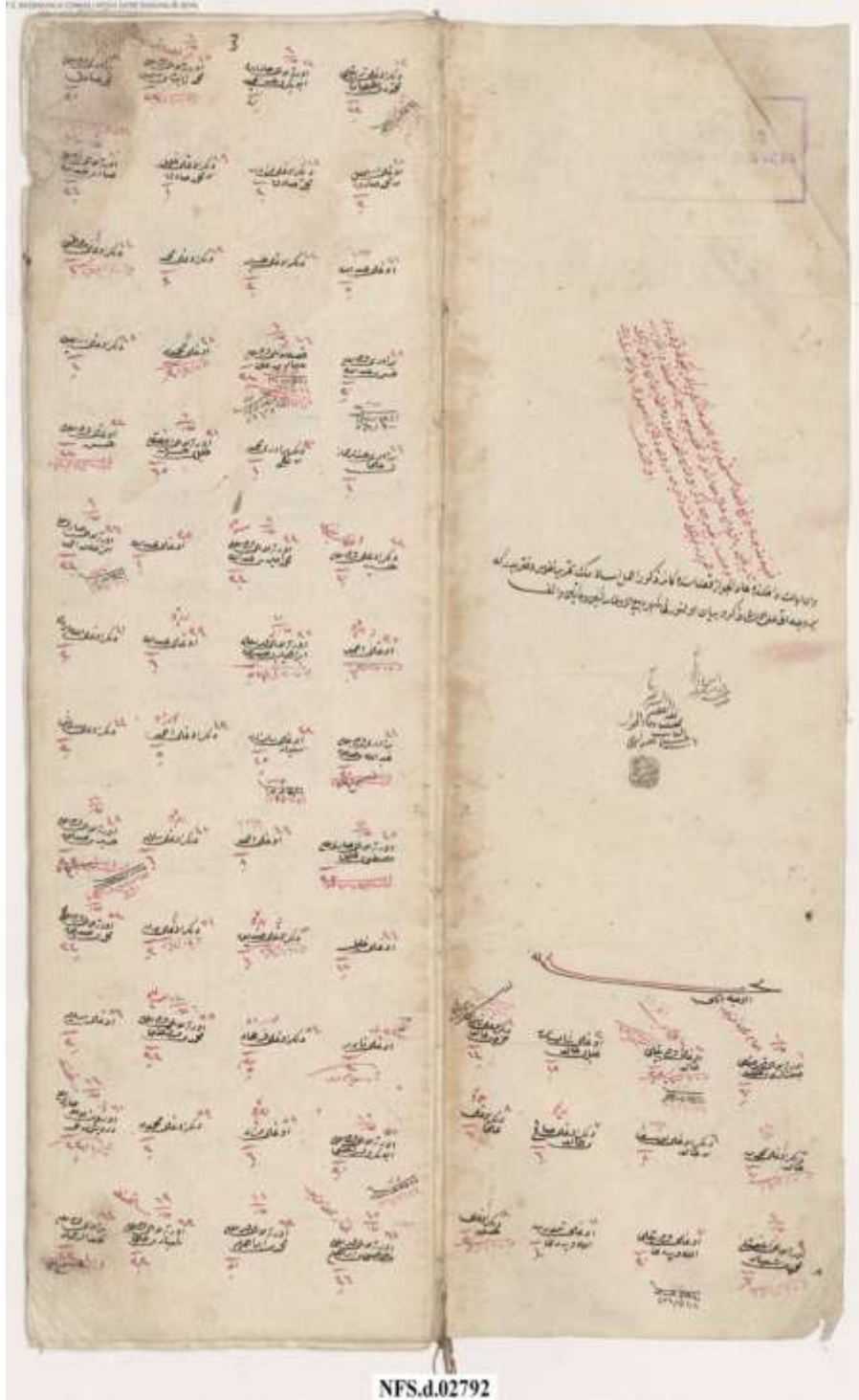

EK-1. ADILCEVAZ KAZASI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİ GİRİŞ SAYFASILARI

111. Adilcevaz Kazasının İlk Nüfus Sayımı (30 Rebiyülevvel 1252/15 Temmuz 1836)

TARİH :/...../2010			
DEFTER BİLGİ FORMU (BDA-17-FR-10)			
KOD : NFS.d	SIRA NU : 02792	ORJİNAL NU :	
NÜFUS DEFTERİ			
BAŞLANGIÇ TARİHİ :		BİTİŞ TARİHİ :	
ŞEKLİ : Ciltli Ciltsiz Ebrulu Ebrusuz X X		EBADI : 16 x 44	
NUMARALAMA USULÜ : Varak Sayfa X		TOPLAM SAYFA SAYISI : Numaralı : 64	
Numaralı boş sayfalar : 41-47			
Mükerrer sayfa numaraları :			
Ekler :			
Numarasız boş sayfalar (başta) :			
Numarasız boş sayfalar (sonda) :			
AÇIKLAMALAR			
Çekimin Yapıldığı Kamera : 13		Operatör : Abdullah Erdem TAŞ	

NFS.d.02792

